

MOWA NIENAWIŚCI, MOWA POGARDY

Raport z badania przemocy werbalnej
wobec grup mniejszościowych

Mikołaj Winiewski
Karolina Hansen
Michał Bilewicz
Wiktor Soral
Aleksandra Świdorska
Dominika Bulska

Mowa nienawiści, mowa pogardy w Polsce 2016

Na początku października 2016 roku w Toruniu grupa mężczyzn zaatakowała trzech tureckich studentów przebywających w Polsce na wymianie. Jeden z napastników uderzył tureckiego studenta w twarz. Była to kolejna napaść na Turków w tym mieście – kilka miesięcy wcześniej napadnięto tam siedmiu studentów, z których jeden trafił do szpitala. Do aktów przemocy dochodziło nieraz w środkach komunikacji: w październiku 2016 roku w Łodzi wypchnięto z tramwaju algierską podróżną, we wrześniu w warszawskim tramwaju pobity został mówiący po niemiecku profesor, a w grudniu w Bydgoszczy napadnięto w podobnych okolicznościach grupę studentów bułgarskich i tureckich. Do ataków dochodziło również na ulicy: w Warszawie zaatakowano gazem doktoranta z Nigerii, w Gdańsku brutalnie pobito Brytyjczyka pochodzenia egipskiego, w Brzeszczach Ukraińca, w Rzeszowie Portugalczyków, w Szczecinie Włocha, a w Poznaniu Pakistańczyka.

Tym, co łączy wszystkie te napaści, o których przeczytać można było w prasie w 2016 roku¹, jest ich widoczne tło rasistowskie. Niemal w każdym wypadku napaść poprzedzały obraźliwe słowa dotyczące wyznawców islamu, Ukraińców czy czarnoskórych. Napaści na tle etnicznym czy rasowym mają szczególny charakter i w wielu państwach traktowane są jako osobna kategoria przestępstwa. Również w Polsce zauważyliśmy, że konsekwencje psychologiczne, które odczuwają ofiary takich ataków, są znacznie poważniejsze niż u ofiar napaści nie umotywowanych nienawiścią rasową, religijną czy etniczną². Współwystępowanie mowy

nienawiści, czyli obraźliwych wypowiedzi skierowanych w stronę gejów, Żydów, muzułmanów czy Ukraińców, z atakami na przedstawicieli tych grup sugeruje, że mowa nienawiści może tu służyć jako uzasadnienie przemocy, czyniąc przemoc społecznie akceptowalną.

Podjmując się badania mowy nienawiści w 2016 roku, postawiliśmy sobie za cel określenie skali tego zjawiska – po dwóch latach od przeprowadzenia poprzednich, analogicznych badań. Chcieliśmy dokładniej zrozumieć możliwe konsekwencje kontaktu z mową nienawiści: na ile spotkanie się z nią w przestrzeni publicznej może prowadzić do dyskryminacji, przemocy i zaniku norm. Postaraliśmy się zanalizować, jak wielu Polaków posługuje się na co dzień mową nienawiści i kim są takie osoby. W końcu zbadaliśmy też skalę mowy nienawiści wobec grup, których nie uwzględniliśmy w badaniach z 2014 roku: osób transseksualnych, lesbijek, feministek i uchodźców.

Przeprowadzenie badań w roku 2014 i 2016 pozwoliło określić, w jakim stopniu wydarzenia ostatnich lat odbiły się na postawach Polaków. Był to bowiem okres szybkich zmian na scenie politycznej – w roku 2015 odbyły się wybory prezydenckie i parlamentarne, a w kampaniach wyborczych często przywoływano zagrożenia związane z imigracją, wzbudzano lęki przed uchodźcami czy wyznawcami islamu, odwoływano się do resentymentów antysemitkich i antyukraińskich. W tym samym czasie Europa stanęła wobec wyzwania przyjęcia oraz integracji znacznych grup imigrantów i uchodźców. Jakkolwiek proces ten nie był widoczny w Polsce, to stał się on tematem ożywionej debaty publicznej. Wszystkie te zjawiska uzasadniały ponowne przeprowadzenie badania na reprezentatywnej próbie młodych i dorosłych Polaków.

1. Por. Zadworny, A. (2016). *Od słów do czynów i na murzynów*. *Gazeta Wyborcza*, 6.12.2016; Klauziński, S. (2016). *Rektorzy polskich uczelni: Ataki na zagranicznych studentów wywołują wstyd w środowisku akademickim*. *Gazeta Wyborcza*, 1.12.2016.

2. Winiewski, M., Górska, P. (2016) *Przemoc motywowana nienawiścią*, niepublikowany raport z badań.

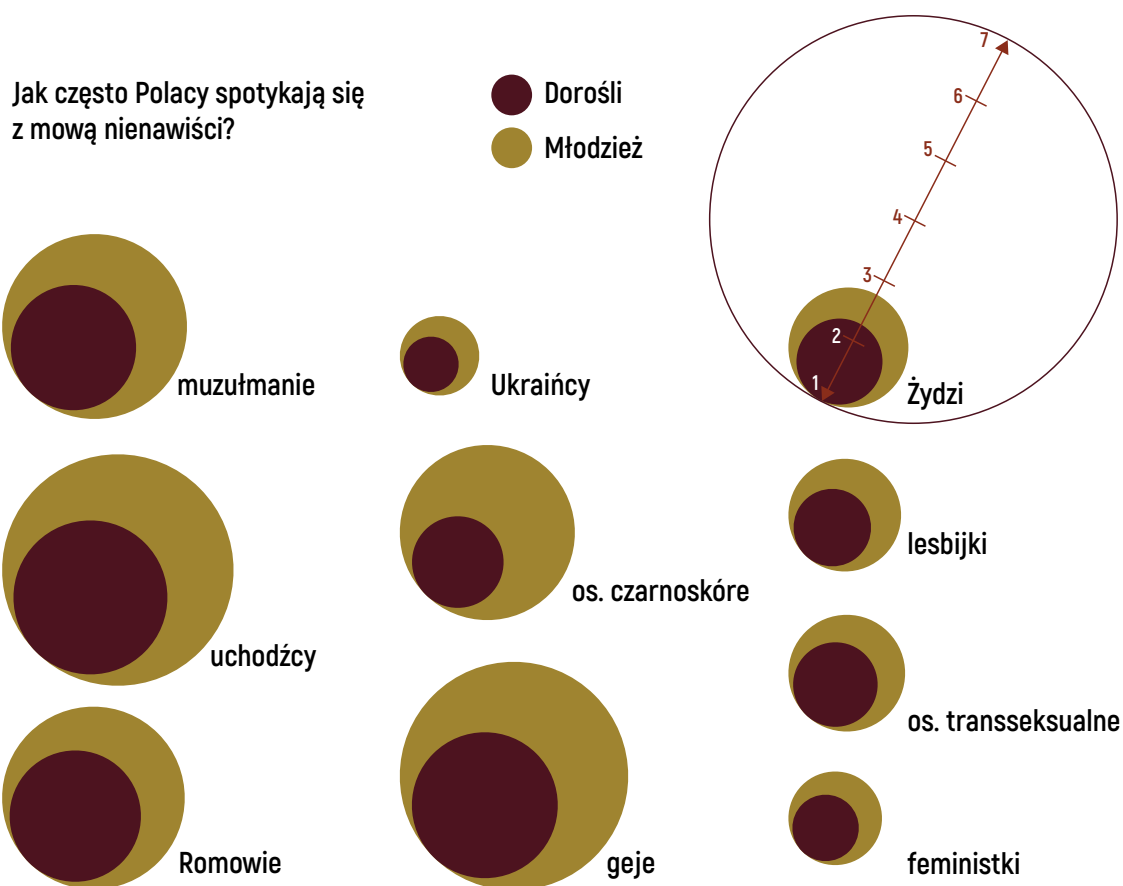
METODOLOGIA:

Badanie zostało zrealizowane między 2 września a 2 października 2016 roku przez Centrum Badań Opinii Społecznej na dwóch próbach losowych (losowanie proste ze zbiorów PESEL): ogólnopolskiej próbie dorosłych ($N = 1052$) z dolną granicą wieku 18 lat oraz próbie młodzieży w wieku od 16 do 18 lat ($N = 682$). W obu przypadkach realizacja odbywała się techniką wspomaganą komputerowo wywiadów osobistych (CAPI).

Badanie 2014 roku było zrealizowane w tej samej metodologii między 13 marca a 1 kwietnia na podobnie dobranych próbach młodzieży ($N = 653$) i dorosłych ($N = 1007$).

W obu przypadkach w celu poprawienia jakości oszacowań w obu zbiorach zastosowano wagi (wagi postratyfikacyjne) obliczone według płci, wieku, wielkości miejsca zamieszkania, wykształcenia, województwa oraz aktywności zawodowej. Opinie respondentów na temat mowy nienawiści badano w oparciu o przedstawione im do oceny autentyczne wypowiedzi zaczerpnięte

z internetu lub z wypowiedzi osób publicznych. Cytaty zawierające mowę nienawiści zostały wybrane w oparciu o bazę danych Stowarzyszenia Wiedza Lokalna oraz z komentarzy umieszczanych pod artykułami na polskich portalach medialnych (onet.pl, gazeta.pl, polityka.pl, wsieci.pl, interia.pl oraz niezalezna.pl). Lista stwierdzeń uzupełniona została 2 publicznymi wypowiedziami znanych osób zamieszczanymi na blogach, w artykułach lub relacjonowanymi przez media (z powodu ich obraźliwego charakteru). Następnie we wstępnym badaniu członkowie grup mniejszościowych, których dotyczyły wypowiedzi, ocenili czy postrzegają je jako obraźliwe i krzywdzące. Za główne kryterium wyboru wypowiedzi osób znanych przyjęliśmy ocenę ich obraźliwości dokonaną przez członków mniejszości. Respondentom w badaniu głównym przedstawiono po trzy przykłady mowy nienawiści dotyczącej dziesięciu mniejszości (6 wybranych do badania 2014 i dodatkowych 4 w badaniu 2016).

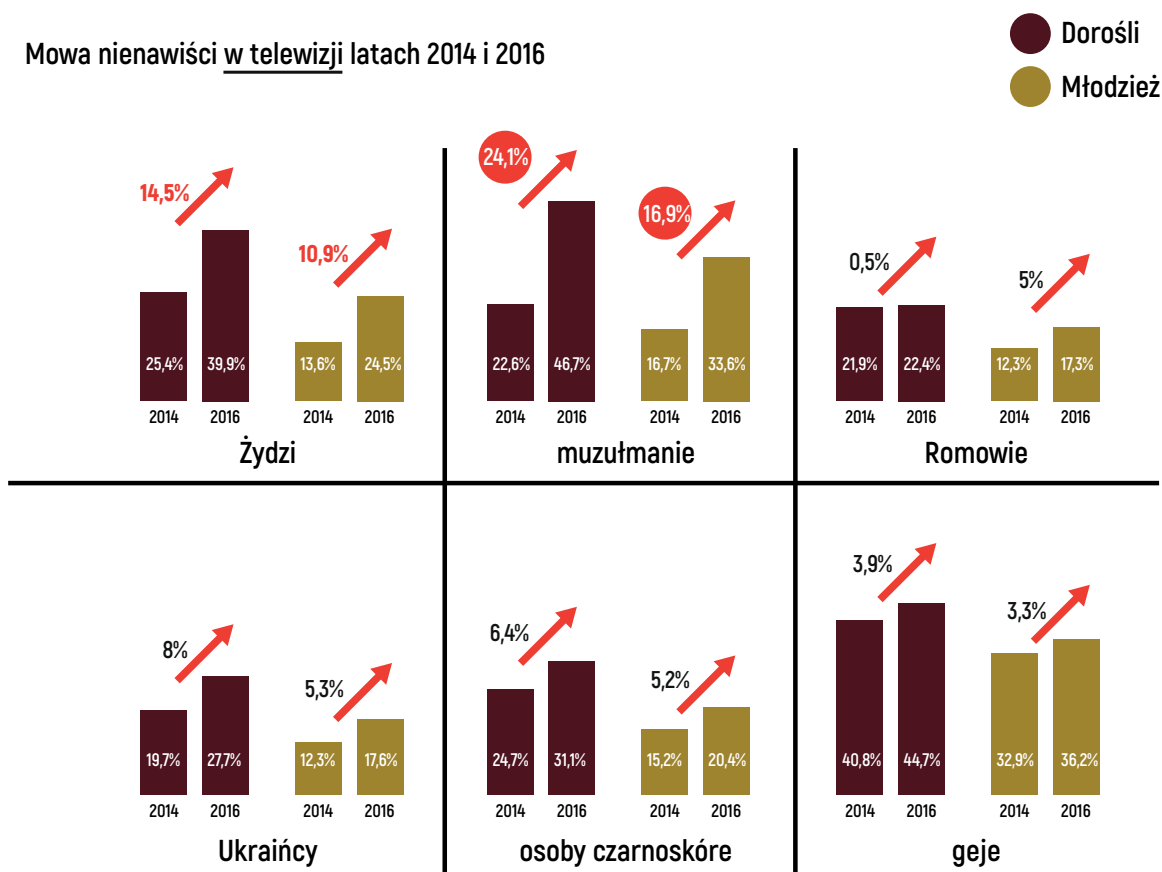
Rycina 1. Średnia deklarowana częstość kontaktu z mową nienawiści względem poszczególnych mniejszości w 2016 roku. Wyższa średnia oznacza częstszy kontakt z mową nienawiści względem danej grupy przez dorosłych (kolor brązowy) i młodzież (kolor oliwkowy).

W 2016 roku najczęstszym obiektem mowy nienawiści w Polsce są uchodźcy i geje. Badani deklarują stosunkowo częsty kontakt z mową nienawiści skierowaną przeciw wyznawcom islamu, Romom i osobom czarnoskórym. Z mową nienawiści Polacy stykają się głównie w internecie (szczególnie młodzież), w telewizji (głównie dorośli) oraz w codziennych rozmowach i na ulicy.

W latach 2014–2016 znacząco wzrósł odsetek osób mających do czynienia z mową nienawiści w mediach i sytuacjach codziennych. Co ważne, również w mediach tradycyjnych, od których oczekiwać by można znacznie większej odpowiedzialności za słowo, mowa nienawiści pojawia się dziś częściej niż przed dwoma laty. O ile w 2014 co piąty dorosły Polak deklarował, że w telewizji słyszał drastyczne wypowiedzi antymuzułmańskie czy antyukraińskie, o tyle dziś prawie połowa Polaków przyznaje, że słyszała w telewizji obraźliwe słowa pod adresem wyznawców islamu, a co czwarty Polak słyszał w telewizji mowę nienawiści skierowaną przeciw Ukraińcom. Wyraźny wzrost

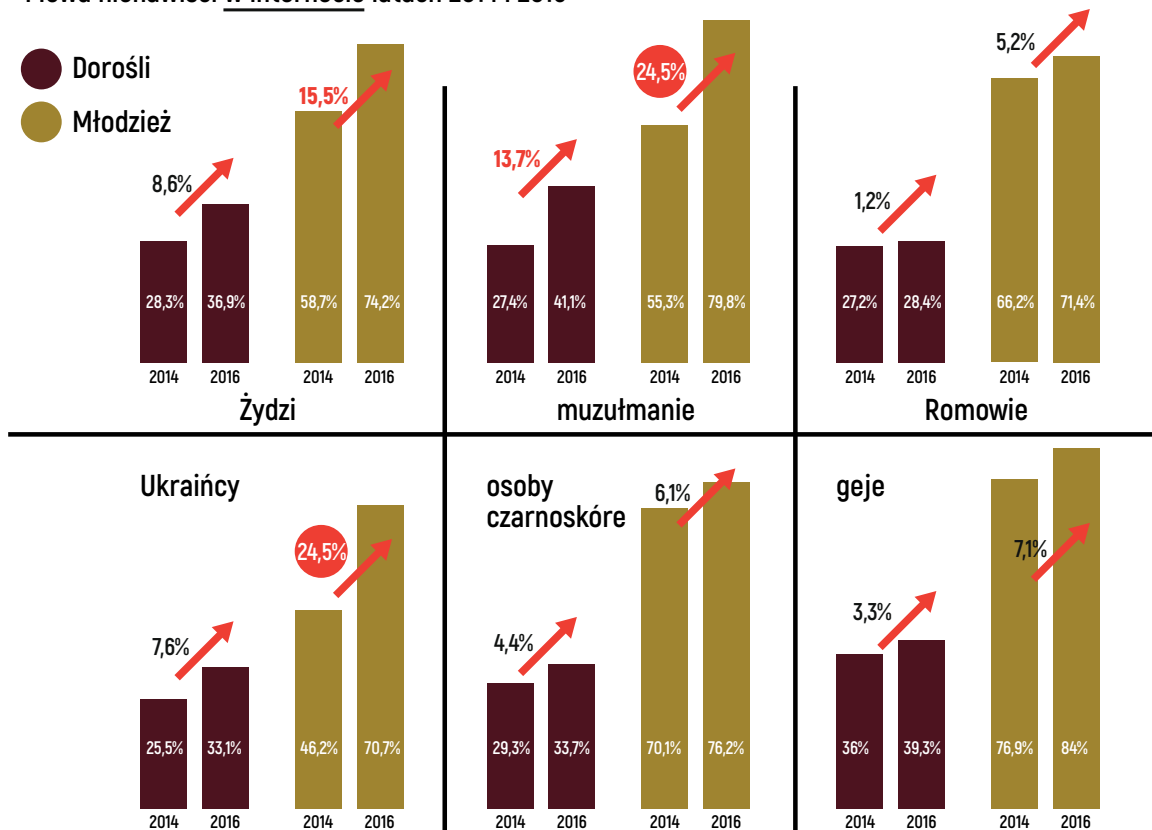
kontaktu z islamofobiczną mową nienawiści dał się zaobserwować również w wypadku prasy: podwoiła się liczba młodych i dorosłych Polaków, którzy w gazetach spotykają się z obrażaniem muzułmanów. Wyznawcy islamu stali się w ostatnich latach najczęściej obrażaną w prasie grupą – w czasie gdy wzrosła liczba Polaków czytających artykuły antyislamskie, nieznacznie spadła liczba osób deklarujących lekturę artykułów antysemitycznych, antyromskich czy rasistowskich.

Najczęstszym źródłem mowy nienawiści pozostaje jednak internet. O ile w roku 2014 około połowa młodych Polaków spotykała się z antysemitką, antymuzułmańską czy antyukraińską mową nienawiści, o tyle dziś 75% młodzieży deklaruje, że widziało w internecie wypowiedzi antysemityczne, 80% – islamofobiczne, a 71% – antyukraińskie. W ciągu dwóch lat doszliśmy do sytuacji, w której zdecydowana większość młodych ludzi jest zanurzona w rzeczywistości pełnej nienawistnych wypowiedzi pod adresem mniejszości.

Rycina 2. Odsetek Polaków (dorosłych i młodzieży) deklarujących kontakt z mową nienawiści w telewizji względem różnych grup mniejszościowych.

Mowa nienawiści w internecie latach 2014 i 2016

Rycina 3. Procent Polaków (dorośli i młodzieży) deklarujących kontakt z mową nienawiści względem różnych mniejszości w internecie w latach 2014-2016.

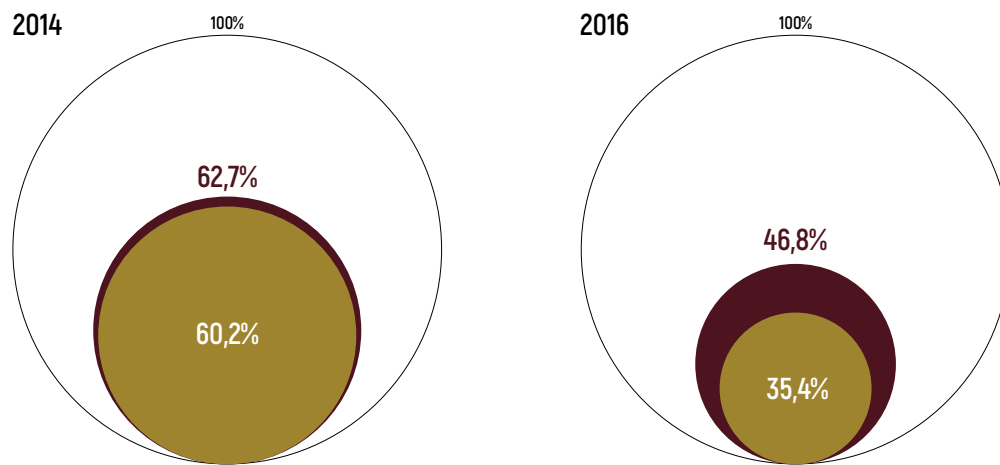
Jakie są tego konsekwencje? Badania eksperymentalne i korelacyjne prowadzone przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami Uniwersytetu Warszawskiego wskazują na zjawisko desensytyzacji: im większy jest kontakt z mową nienawiści w otoczeniu, tym bardziej ludzie się z nią oswoją, przestając postrzegać mowę nienawiści jako poważny problem społeczny. Widzimy to również w przedstawionych w raporcie analizach. Dziś znacznie mniejszy odsetek młodych i dorosłych Polaków uważa antymuzułmańskie, antysemitckie czy antyromskie wypowiedzi za zdecydowanie obraźliwe (zmiany wśród młodzieży są zdecydowanie silniejsze). Widać to szczególnie silnie w wypadku muzułmanów – czyli tej grupy, w odniesieniu do której zaobserwowaliśmy najsilniejszy wzrost przypadków mowy nienawiści na przestrzeni dwóch lat (zarówno w telewizji, prasie, jak i w internecie). Dodatkowo w grupie młodzieży spadła wrażliwość na wypowiedzi homofobiczne: w 2016 roku są one uznawane za zdecydowanie obraźliwe przez mniej osób niż w 2014 (patrz ryciny 4 i 5).

Osoby częściej spotykające się z mową nienawiści w swoim otoczeniu będą znacznie chętniej same ją stosować. Kontakt z mową nienawiści jest szczególnie niebezpieczny w wypadku młodzieży, prowadząc do swoistego zaniku norm społecznych. Młodzi ludzie stykający się z mową nienawiści stają się gotowi do naruszania również innych zasad współżycia społecznego, deklarując większą gotowość do stosowania przemocy w życiu codziennym, czy też większe poparcie represji wobec uchodźców (stosowania izolacji, zamykania granic, inwigilacji).

Co jednak najważniejsze, im więcej mowy nienawiści w otoczeniu, tym większa gotowość do jej użycia. Stosowanie mowy nienawiści to domena młodzieży. Najwięcej młodych osób – blisko 42% – przyznaje się do używania mowy nienawiści wobec gejów i uchodźców, a około 40% przyznaje się do wypowiedzi antymuzułmańskich i antyromskich (patrz rycina 6). Młode Polki posługują się takim językiem niemal dwukrotnie rzadziej niż młodzi Polacy. Zdaje się to potwierdzać wyniki wcześniejszych badań Centrum Badań nad Uprzedzeniami UW, wskazujących na szczególnie

„Muzułmanie to podłe tchórze mordują tylko kobiety, dzieci i niewinnych ludzi”
 Odsetek osób uznających powyższy cytat za zdecydowanie obraźliwy:

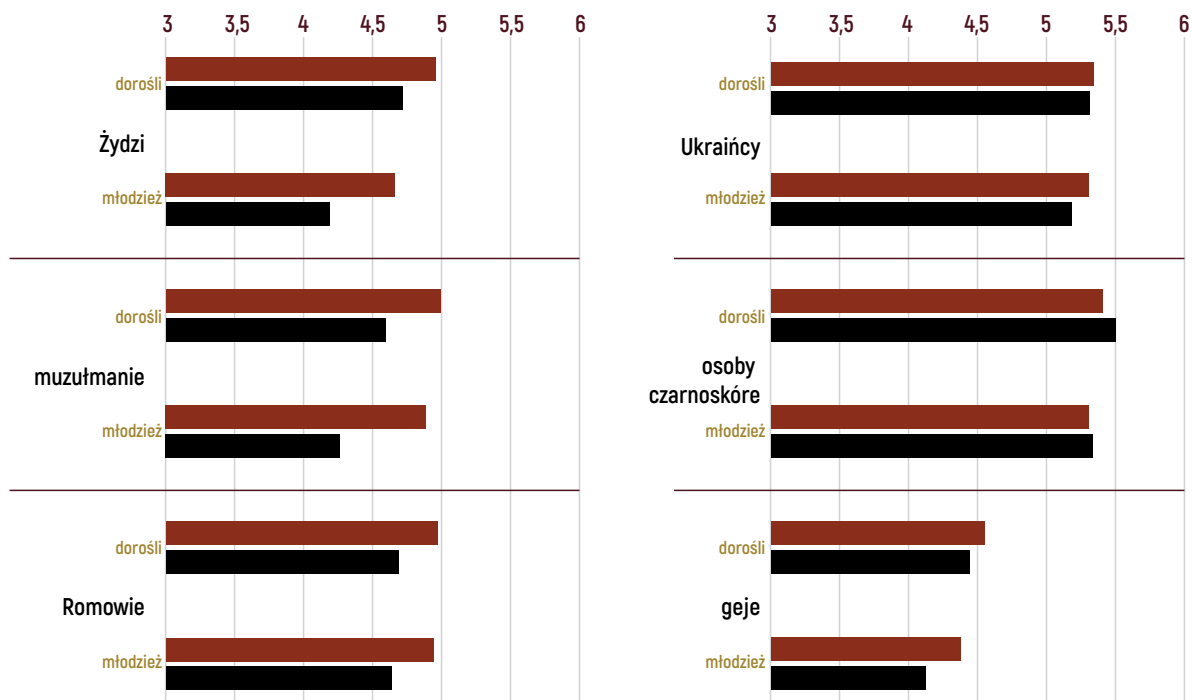
● Dorosli
 ● Młodzież

Rycina 4.

Zmiany w spostrzeganej obraźliwości
 nienawistnych wypowiedzi w latach 2014 – 2016

● 2014
 ● 2016

Rycina 5. Średnia spostrzegana obraźliwość (trzech przykładów) względem każdej z 6 grup mniejszościowych w latach 2014 i 2016. Skala od 1 do 7.

problemowe zachowania i postawy młodych mężczyzn, wśród których uprzedzenia, przekonania rasistowskie i dyskryminacyjne są znacznie częstsze niż u młodych kobiet.

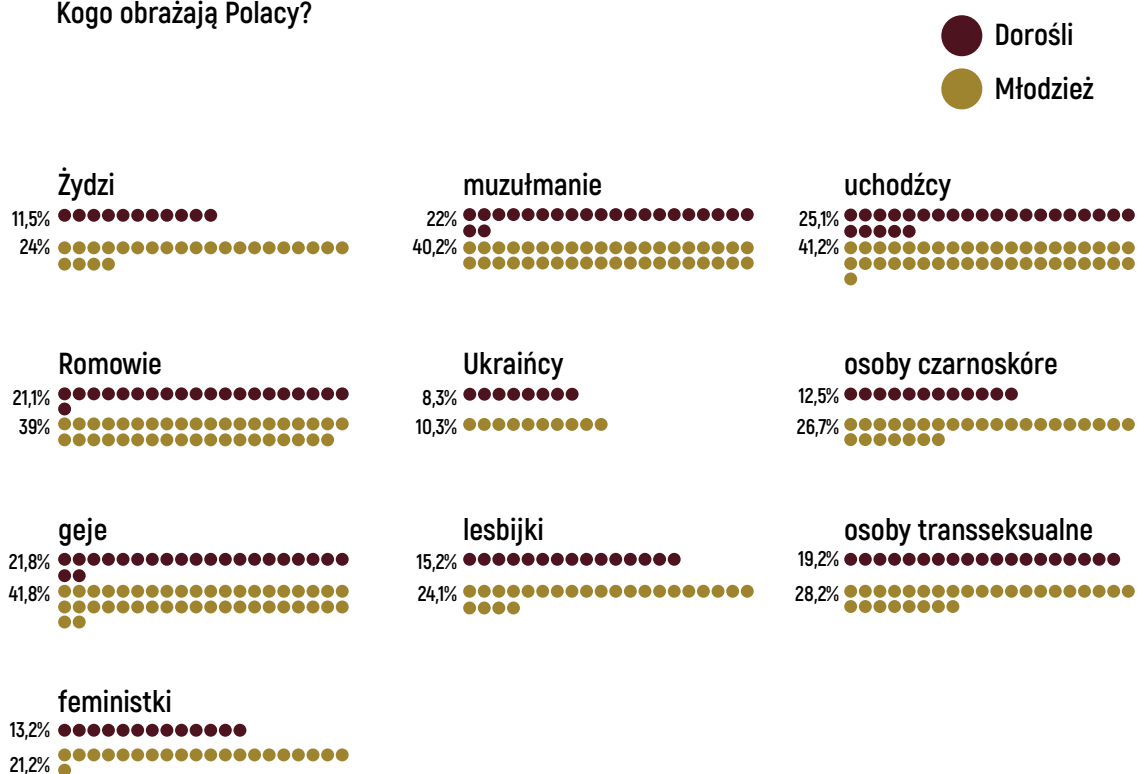
Wśród dorosłych Polaków stosowanie mowy nienawiści występuje o wiele rzadziej. Najwięcej z nich przyznaje się do używania nienawistnych stwierdzeń adresowanych do uchodźców i muzułmanów – odpowiednio 25% i 22%. Nieco mniej osób przyznaje się do używania mowy nienawiści wobec Romów (21%) oraz wobec osób transseksualnych (19%). Podobnie jak w przypadku młodzieży, więcej mężczyzn niż kobiet zadeklarowało, że choć raz użyło mowy nienawiści wobec którejkolwiek z dziesięciu wymienionych grup.

Badanie przeprowadzone w 2016 roku uświadamia nam, że osoby homoseksualne nie są w Polsce chronione normami poprawności. Większość badanych jest przeciwna zakazom mowy nienawiści wobec gejów, lesbijek i osób transseksualnych. Nasze badania – podobnie jak wiele innych – pokazują zdecydowanie wyższy dystans do osób

homoseksualnych wśród mężczyzn niż kobiet, co szczególnie silnie widoczne było w wypadku młodzieży. Największy dystans do gejów deklarowali mężczyźni – zarówno młodzi, jak i dorośli. Podobnie było w przypadku stosunku do uchodźców: to młodzi mężczyźni byli najbardziej niechętni wobec uchodźców w otoczeniu i w największym stopniu popierali wykluczenie i przemoc jako rozwiązania problemu uchodźczego.

W końcu zauważyliśmy też, że to, co powszechnie nazywane jest „mową nienawiści”, wynika raczej z pogardy aniżeli z nienawiści. W przypadku czterech grup: Żydów, Romów, muzułmanów oraz gejów zapytano o rodzaj emocji, jakie wywołują u badanych – przede wszystkim o nienawiść i pogardę (np. „Czy u ludzi takich, jak Pan(i) geje wywołują pogardę?”). Okazało się, że zarówno wśród dorosłych, jak i młodzieży odczuwanie nienawiści i pogardy wobec danej grupy sprzyja stosowaniu wobec niej mowy nienawiści (patrz rycina 7).

Kogo obrażają Polacy?

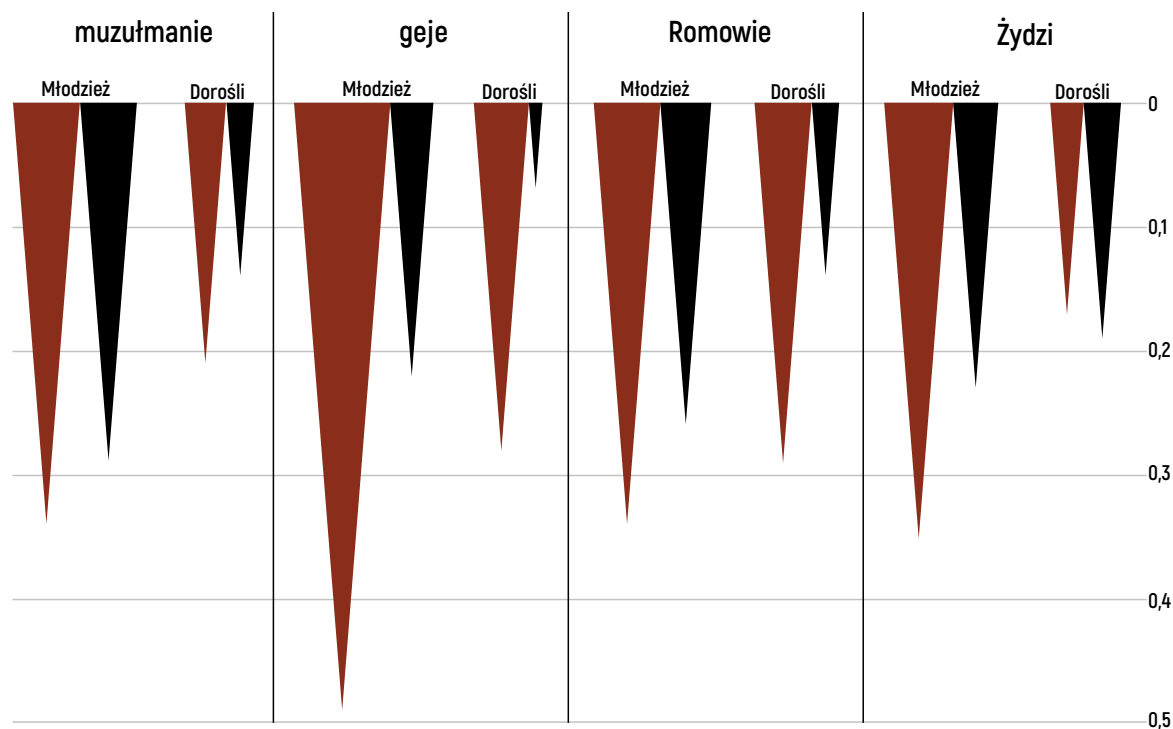

Rycina 6. Odsetek respondentów w grupach dorosłych i młodzieży, którym choć raz zdarzyło się użyć mowy nienawiści wobec każdej z wymienionych grup.

Mowa nienawiści czy mowa pogardy?

Siła zależności pomiędzy odczuwaniem emocji a stosowaniem mowy nienawiści

● Pogarda
● Nienawiść

Rysunek 7. Związek odczuwanej nienawiści i pogardy wobec przedstawicieli 4 grup mniejszościowych ze stosowaniem obraźliwego języka wobec danej grupy. Dłuższe słupki wskazują na silniejszy związek emocji pogardy (różowy słupek) i nienawiści (niebieski słupek) ze skłonnością do stosowania obraźliwego języka wobec danej grupy. Na skali przedstawiono standaryzowane współczynniki regresji. Wszystkie słupki dłuższe niż 0,1 są istotne statystycznie ($p < 0,05$).

Interesujące, że kluczowe znaczenie wydaje się mieć tu emocja pogardy. Pogarda jest emocją związaną z brakiem szacunku i z postrzeganiem innych jako gorszych, bezwartościowych i niekompetentnych. Odczuwanie pogardy wobec innej osoby lub grupy społecznej prowadzi do zaniku współczucia, poczucia winy czy wstydu, uruchamia za to gniew i wstręt³. Przypuszczalnie to właśnie reakcje emocjonalne bliskie pogardzie (gniew i wstręt zamiast współczucia), związane z kulturowym obrazem określonych grup społecznych, prowadzą do stosowania mowy nienawiści. Potwierdza to nasze wcześniejsze przypuszczenia, że zjawisko, o którym mówimy, powinno być nazywane raczej „mową pogardy” – albowiem zbudowane jest na tej poniżającej emocji, która blokuje jakiegokolwiek reakcje empatyczne i uprzedmiotawia innego człowieka⁴.

3. Gervais, M. M., Fessler, D. M. T. (w druku). On the deep structure of social affect: Attitudes, emotions, sentiments, and the case of “contempt”. *Behavioral and Brain Sciences*.

4. Bilewicz, M., Kamińska, O., Winiewski, M., Soral, W. (w druku) From disgust to contempt-speech. The nature of contempt on the map of prejudicial emotions. *Behavioral and Brain Sciences*.

Pełna wersja raportu do pobrania:

www.ngofund.org.pl/bez-nienawisci/

Fundacja im. Stefana Batorego
ul. Sapieżyńska 10a, 00-215 Warszawa
www.batory.org.pl

Raport przygotowano we współpracy z Centrum Badań nad Uprzedzeniami Uniwersytetu Warszawskiego w ramach programu Obywatele dla Demokracji finansowanego z Funduszy EOG.

Publikacja udostępniana jest na zasadach licencji Creative Commons (CC)

Uznanie autorstwa – na tych samych warunkach 3.0 Polska [CC BY-SA 3.0 PL]

Warszawa 2017